

Marcin Kowalski

DZIAŁALNOŚĆ WYCHOWAWCZA BŁ. EDMUNDA BOJANOWSKIEGO

Wychowanie należy do specyficznej działalności, w obrębie której dokonuje się dzieło potencjalnego rozwoju człowieka. Wychowanie religijne najmłodszych pokoleń, jako jeden z wielu aspektów, stanowi bardzo istotną część w całościowym procesie wychowawczym. Dlatego Kościół od samego początku swego istnienia przypisywał dzieciom szczególne miejsce w duszpasterskiej działalności. O fundamentalnym znaczeniu wychowania religijnego dzieci w wieku przedszkolnym dobrze wiedział błogosławiony Edmund Bojanowski. Uważał, że „właściwe wychowanie dzieci i młodzieży jest problemem ogromnej wagi, zarówno dla dobra Kościoła, jak i dla ludzkości”¹. Analizując jego życie i działalność, można wyraźnie dostrzec specyficzny styl wychowania oparty na podstawie istniejących już wzorów pedagogicznych, a także własnych przemyśleń, będących owocem osobistego kontaktu z dziećmi. Edmund Bojanowski uważał je za niepowtarzalne i godne wsparcia istoty ludzkie. Pojawia się pytanie, w jaki sposób koncepcja pedagogiczna bł. Edmunda Bojanowskiego i jego system wychowania są aktualne we

¹ Z. GROCHOLEWSKI *Bł. Edmund Bojanowski w dynamizmie twórczej miłości*, Poznań 2014, s. 34.

współczesnej myśli pedagogicznej. Z pewnością można stwierdzić, że jego koncepcja pedagogiczna odczytana na nowo, stanowi dziś konkretną oraz alternatywną propozycję pośród wielu systemów pedagogicznych. O skuteczności koncepcji pedagogicznej Edmunda Bojanowskiego decyduje leżąca u podstaw koncepcji idea pedagogiczna.

1. Twórczość i metody wychowawcze Edmunda Bojanowskiego

Koncepcja pedagogiczna Edmunda Bojanowskiego kształtowała się i rozwijała w latach 1850–1871. Opierała się na wychowaniu dziecka w łączności ze środowiskiem, w jakim egzystowało i rozwijało się. „Nie rozumowa pedagogika, nie układ różnorodnych części, jak państwo dotychczasowe, ale według narodowości w połączeniu z naturą rozwijać się winien system wychowania (...). Czym jest narodowość dla narodu, tem wychowanie dla pojedynczego człowieka, dla każdokrotnego pokolenia”².

Edmund Bojanowski opracowując koncepcję pedagogiczną doskonale wiedział, że wychowanie jest podstawowym obowiązkiem spoczywającym na społeczeństwie. Wychowanie rozumiał jako integralny proces wprowadzania dziecka w świat wartości przekazywanych w życiu, obyczajach i kulturze w celu wypracowania harmonii w nim samym i w otoczeniu, w którym się znajduje. Sam proces wychowywania określił mianem „nauka” Edmund Bojanowski świadom był tego, iż praca z dzieckiem wymaga nieustannego wysiłku pedagoga, aby mógł zapewnić potrzeby wychowanka i ukierunkować jego rozwój. Zatem „stosując zasadę stopniowania trudności i spiralnego sposobu realizacji treści wychowawczo-dydaktycznych, nie wykluczał nauczania, ale nadał mu właściwy dla tego etapu edukacji zabawowy charakter”³.

² *Zbiór artykułów z dziedziny wychowania i wiedzy Sługi Bożego Edmunda Bojanowskiego w opisie luźnych kartek*, maszynopis, cz. 2, s. 123–124.

³ M. OPIELA, *Integralna pedagogika przedszkolna w systemie wychowania Edmunda Bojanowskiego. Kontynuacja i zmiana.*, Lublin 2013, s. 131.

System pedagogiczny Edmunda Bojanowskiego opierał się nie tylko na jednorazowych doświadczeniach, lecz także na dorobku wcześniejszych pedagogów podejmujących trud wychowania. Edmund Bojanowski korzystał z osiągnięć starożytnych filozofów i myślicieli (między innymi Arystotelesa i Platona), Ojców Kościoła (św. Grzegorza Wielkiego, św. Efraima, św. Augustyna) oraz uczonych żyjących w dobie współczesnej (Leopolda Chimaniego, Augusta Cieszkowskiego, Samuela Wildserspina, Jana Henryka Pestolazziego, Fryderyka Wilhelma Augusta Froebela i wielu innych)⁴. Potrafił umiejętnie wydobywać bogactwo wiedzy pedagogicznej zawarte w dziełach dawnych uczonych i myślicieli, z jednoczesną precyzją połączenia ich z ówczesnymi problemami polskiej wsi. Swoją koncepcję pedagogiczną oparł również na własnych obserwacjach ludu wśród którego egzystował. Bojanowski dążył do tego, aby „punktem wyjściowym jego pedagogiki była znajomość ludzkiego serca, które darzone miłością pragnie czuć się bezpieczne u siebie w domu”⁵

Edmund Bojanowski dał się poznać jako specjalista w dziedzinie psychiki dziecka. Znał potrzeby swoich podopiecznych, ich możliwości i skłonności. Dzięki tej wiedzy mógł skutecznie i trafnie dobrać odpowiednią metodę wychowawczą. Edmund Bojanowski podkreślał, że w procesie wychowywania ważne jest dogłębne poznanie przez obserwację skłonności i charakterystycznych cech osobowościowych dziecka ujawniających się zwłaszcza podczas spontanicznej zabawy: „Bojanowski wskazywał tu na istotne korzyści dla poznania i zrozumienia konkretnych sytuacji wychowawczych: Jeśli więc skłonności dzieci pojedynczych w zabawie poznać i od niej nawzajem dalsze ich rozwijanie rozpocząć należy, tedy również na charakter całego narodu – który w zabawach ludu wyraźnie się już

⁴ Zob. Ż. DUTCZAK, *Realizacja pedagogicznej koncepcji bł. Edmunda Bojanowskiego we współczesnych ochronkach*, [w:] M. OPIELA, (red.) *Dziedzictwo myśli pedagogicznej Edmunda Bojanowskiego we współczesnej edukacji w Polsce i na świecie.*, Lublin 2014, s. 187.

⁵ B. MORTHORST, *Nędzy trzeba samemu dotknąć. Edmund Bojanowski (1814–1871). Założyciel Zgromadzenia Sióstr Służebniczek N.M.P. Niepokalanie Poczętej. Jego życie. Jego działalność. Jego dzieło*, Wrocław 1988, s. 49.

odbija – nie bez pożądanego zostanie wpływu baczne w jego pokoleniach dziecięcych pielęgnowanie takowych pierwiastków”⁶.

Wiedział, że odnowa polskiego narodu zaczyna się od najmłodszych rodaków⁷. Stąd tak mocno podkreślał rolę rodziny jako naturalnego środowiska wychowania i rozwoju dziecka. Niemniej jednak istotnym elementem kształtowania młodego pokolenia w którym Edmund Bojanowski upatrywał swoje nadzieje, były ochronki i związane z nimi służebniczki realizujące swoje powołanie zgodnie z jego pedagogiczną koncepcją. Przypisywał znaczną rolę ochroniarkom we właściwym wychowywaniu najmłodszych, które dla nich stawały się jakby matkami, mające siłę oddziaływania nie tylko na dzieci nad którymi sprawowały opiekę, ale też na całą społeczność.

Koncepcja pedagogiczna Edmunda Bojanowskiego składa się z szeregu metod wychowawczych mających za cel przede wszystkim wykształcenie samodzielności myślenia dziecka. Wśród metod wychowawczych, które Edmund Bojanowski zaczerpnął z *Chowanny* B. Trentowskiego, należy wymienić metodę:

1. Opowiadającą.
2. Pytającą.
3. Rozmowową⁸.

Metoda opowiadająca (inaczej: akromatyczna) charakteryzowała się zwięzłością przedstawienia konkretnej wiedzy w formie opowiadania. Dzięki tej metodzie, ochroniarka miała możliwość wywierania pozytywnego wpływu na dzieci poprzez działanie na ich wyobraźnię⁹.

Metoda pytająca (inaczej: sokratyczna) za cel stawiała sobie zdobycie wiedzy i wykształcenie samodzielności myślenia poprzez umiejętne stawianie pytań.

Podstawą metody rozmowowej (inaczej: dialogiczna) jest synteza metody opowiadającej i pytającej.

⁶ M. OPIELA, *Integralna pedagogika przedszkolna w systemie wychowania Edmunda Bojanowskiego. Kontynuacja i zmiana*, Lublin 2013, s. 133–134.

⁷ Zob. B. MORTHORST, *Nędzy trzeba samemu dotknąć...*, s. 47.

⁸ M. OPIELA, *Integralna pedagogika przedszkolna...*, s. 131.

⁹ Zob. E. BOJANOWSKI, *Dziennik. 1853–1871*, Warszawa 1988, s. 66–67.

Edmund Bojanowski opisując metody, uwzględniał tylko metody nauczania, natomiast w osobistych notatkach podawał szczegółowe wskazania dotyczące realizacji danej metody wychowawczej oraz jej wyczerpujący opis. Wśród obszernie opisanych metod stosowanych w procesie wychowawczym dzieci, znalazły się następujące metody:

1. Metoda pogładowa.
2. Metoda osobistego wywierania wpływu na wychowanka.
3. Metoda przykładu, tzw. monitorstwo.
4. Metoda zbudowania.
5. Metoda pielęgnacji.
6. Metoda karności¹⁰.

Metoda pogładowa określana przez Edmunda Bojanowskiego metodą naocznego nauczania, służyła integralnemu rozwojowi wychowanka na płaszczyźnie zarówno fizycznej jak umysłowej i obyczajowej. Dzięki metodzie naocznego nauczania dzieci mogły poznać: „Jak co wygląda? – w zabawach z użyciem zabawek, rysunków albo w porównaniach w pamięci. W zagadkach z opisu uczą się rzecz poznać¹¹. Jak się co robi? – w tańcach uczą się naśladować rzeczy (wiatraczek), zwierzęta (bociany), ludzi i ich zajęcia – czynności tych rzeczy i stworzeń. Obrazy poznają w bajkach, powieściach – zestawienie – opowiadanie – pieśni. W obrzędach światowych – alegoryczne, zmysłowe przedstawienie rzeczy niezmysłowych¹². W obrzędach pobożnych symbole z życiem połączone – pogrzeb, etz¹³. W obrzędach domowych – rzeczywiste życie w uroczystej formie”¹⁴.

Metoda osobistego wywierania wpływu na wychowanka należała do najważniejszych spośród polecanych przez Edmunda Bojanowskiego metod wychowawczych. Podstawy zasadności tej metody opierają się na wrodzonej skłonności dzieci do bezkrytycznego naśladowania osób z najbliższego otoczenia. Obserwacja dzieci beztro-

¹⁰ Zob. M. OPIELA, *Integralna pedagogika przedszkolna...*, s. 133–138.

¹¹ Zob. E. BOJANOWSKI, *Dziennik. 1853–1871...*, s. 34–35.

¹² Zob. E. BOJANOWSKI, *Dziennik. 1853–1871...*, s. 44 i 49.

¹³ Zob. E. BOJANOWSKI, *Dziennik. 1853–1871...*, s. 43.

¹⁴ M. OPIELA, *Integralna pedagogika przedszkolna...*, s. 134.

ska naśladowujących swoje wzory zarówno w zachowaniach pożądanym jak i niepożądanym wychowawczo spowodowała, że Edmund Bojanowski położył większy nacisk na jakość formacji ochroniarek w wymiarze duchowym i ludzkim¹⁵.

Jednym z kilku sposobów wykorzystania metody przykładu w procesie wychowawczym było tzw. monitorstwo. Metoda to polegała na wzajemnych interakcjach podczas sprawowania opieki dzieci starszych nad młodszymi¹⁶. Edmund Bojanowski tak pisał: „Starsze dzieci mające przełożenie nad mniejszymi, pobierać muszą osobną naukę w miarę ich wyższego już rozwinięcia; a mianowicie uczyć się powinny tego, co młodszym udzielać mają, oraz początków naukowych stanowiących przejście pomiędzy ochronką a szkołą”¹⁷

Ukazywanie dzieciom postaci biblijnych, świętych, bohaterów narodowych a także postaw oraz zachowań będących wzorami do naśladowania w formie pogadanek i opowiadań była właściwa dla metody określanej przez Edmunda Bojanowskiego mianem zbudowania¹⁸. „Ujmował on bowiem wychowanie ze względu na cel ostateczny, który ogólnie można określić jako wychowanie człowieka nie tylko na całe życie, ale na wieczność. Dlatego też realizacja celu wychowania wymagała odpowiedniej metody, a w jego koncepcji było to jednoznaczne: Jak najwyższym celem wychowania jest: aby człowiek stał się obrazem i podobieństwem Boga na ziemi, tak lud głęboko tenże cel pojmując, obrał dla dziecięcia wzór jedyny Wcielonego Boga, Zbawiciela świata. Od samego powicia naśladowanie Jego zaczyna i w pierwszych latach właśnie, kiedy zmysłowe wrażenia dzielniejszym są środkiem nad wszelką przedwczesną naukę, lud daje dziecięciu ciągłe przypomnienia pierwszej młodości Zbawiciela”¹⁹

¹⁵ Zob. M. OPIELA, *Integralna pedagogika przedszkolna...*, s. 255–258, por. H.D. BŁĘDZKA, *Rola kobiety w wychowaniu chrześcijańskim według koncepcji pedagogicznej bł. Edmunda Bojanowskiego*, [w:] M. OPIELA (red.), *Dziedzictwo myśli pedagogicznej Edmunda Bojanowskiego we współczesnej edukacji w Polsce i na świecie*, Lublin 2014, s. 41–56.

¹⁶ Zob. E. BOJANOWSKI, *Dziennik. 1853–1871 ...*, s. 42–43.

¹⁷ M. OPIELA, *Integralna pedagogika przedszkolna...*, s. 135.

¹⁸ Zob. E. BOJANOWSKI, *Dziennik. 1853–1871 ...*, s. 217.

¹⁹ M. OPIELA, *Integralna pedagogika przedszkolna...*, s. 135–136.

Metoda zbudowania miała przede wszystkim prowadzić do konsekwentnego podążania drogą świętości, ale również do pobudzania, rozwijania i pielęgnowania w sobie wrażliwości na drugiego człowieka z jego potrzebami i problemami²⁰.

Wśród metod wychowawczych Edmund Bojanowski wyróżniał także metodę pielęgnowania. Głównym założeniem tej metody było wyrobienie w dzieciach troski o zdrowie, sposób odżywiania się i ubierania a także troska o dom, ogród i gospodarstwo²¹. Ponadto, metoda służyła wykształceniu takich cnót jak umiarkowanie, wstrzeźliwość, wierność i wytrzymałość. Dzieci mogły nabywać te cnoty i umiejętności poprzez systematyczne praktykowanie zachowań i czynności w związku ze stawianymi im wymaganiami w życiu codziennym ochronki.

Metoda określana przez Edmunda Bojanowskiego mianem karność, służyła przede wszystkim zachęcaniu wychowanka do odpowiedzialnego życia, prawego postępowania oraz odrzucania zła. Zachęcał, aby metoda stosowana była zwłaszcza w wychowaniu społecznym i moralnym. „Bojanowski, opierając się na znajomości dziecka, prezentował tu bardzo proste i jasne stanowisko: Dzieci małe, w których jeszcze przemaga cielesność nad duchowością, wypada karać i nagradzać w sposób jeszcze zupełnie zmysłowy. Kary i nagrody, jakich sameż dzieci w zabawach swoich używają, posłużyć tu mogą za wzór najodpowiedniejszy niniejszemu wiekowi²². Atoli w karach jak nagrodach zachować można stopniowanie, jakie dzieci w igraszkach swoich powtarzają, że pierwsze przepustne, drugie darowane, trzecie karane, czyli pierwsze przewinienie pominąć lekkim napomnieniem, nagana, drugie pokutą, zawstydzeniem, trzecie powtarzające się i mogące się w nałóg zamienić przewinienie skarać cielesnie uderzeniem różgą po dłoni. Stopniowanie takie i w nagrodach dobry okaże skutek, że w ostatnim dopiero po kilkakrotnej zalecie otrzyma dziecę nagrodę, także zmysłową, jabłuszko, bułeczkę lub coś podobnego”²³. Edmund Bojanowski zalecał ochroniarkom,

²⁰ Zob. E. BOJANOWSKI, *Dziennik. 1853–1871 ...*, s. 37.

²¹ Zob. E. BOJANOWSKI, *Dziennik. 1853–1871 ...*, s. 139.

²² Zob. E. BOJANOWSKI, *Dziennik. 1853–1871 ...*, s. 40.

²³ M. OPIELA, *Integralna pedagogika przedszkolna...*, s. 136–137.

aby metodę nagrody i kary stosowały z należyтым rozeznaniem i indywidualnym podejściem do każdego wychowanka kierując się jego dobrem.

Edmund Bojanowski przeszedł do historii Polski jako osoba o niezwykłej intuicji pedagogicznej, głęboko zatroskana o sprawy Ojczyzny a także jako „serdecznie dobry człowiek”²⁴. Podczas Mszy Świętej beatyfikacyjnej sprawowanej pod przewodnictwem Papieża Jana Pawła II, Ojciec Święty ukazał Edmunda Bojanowskiego jako: „wielkopolskiego ziemianina obdarzonego przez Boga licznymi talentami i szczególną głębią życia duchowego (...), który z wytrwałością, roztropnością i hojnością serca prowadził i inspirował szeroką działalność na rzecz ludu wiejskiego. Wiedziony pełnym wrażliwości rozeznaniem potrzeb dał początek licznym dziełom wychowawczym, charytatywnym, kulturalnym i religijnym, które wspierały „materialnie i moralnie rodzinę wiejską”²⁵. Edmund Bojanowski dostrzegał znaczenie wychowania przedszkolnego, stąd opracował dla służebniczek szczegółowe wskazania dotyczące codziennego życia w ochronce²⁶. Wskazania w ochronce realizowane były w ciągu dnia w następującej kolejności:

1. Poranny pacierz;
2. Czas na zabawę;
3. Czas na naukę;
4. Praca fizyczna w ogrodzie (po południu);
5. Kształtowanie sumienia;
6. Ocena postępowania dzieci i ich modlitw²⁷.

Pierwszym zajęciem rozpoczynającym dzień w ochronce miały być poranne modlitwy połączone z odśpiewaniem pieśni „Kiedy ranne wstają zorze”. Zgodnie z dalszymi wskazaniami, przychodziła pora na zabawę pod opieką służebniczki. Zabawy i gry były odpo-

²⁴ Zob. S. WILK (red.), *Serdecznie dobry człowiek*, Lublin 2000, s. 18.

²⁵ JAN PAWEŁ II, *Przemówienia i homilie*, Kraków 1999, s. 163.

²⁶ Zob. Ż. DUTCZAK, *Realizacja pedagogicznej koncepcji bł. Edmunda Bojanowskiego we współczesnych ochronkach*, [w:] M. OPIELA, (red.) *Dziedzictwo myśli pedagogicznej Edmunda Bojanowskiego*, s. 187.

²⁷ Zob. Ż. DUTCZAK, *Realizacja pedagogicznej koncepcji...* s. 188, por. M. OPIELA (i inn.), *Program wychowania przedszkolnego według koncepcji pedagogicznej bł. Edmunda Bojanowskiego*, Dębica 2015, s. 59–64.

wiednio wcześniej dobrane przez siostry ochroniarki w celu wyćwiczenia u dzieci zręczności, szybkości orientacji i wyostreniu poszczególnych zmysłów²⁸. Gry stanowią ważny element w wychowaniu dziecka, ponieważ „mogą rozwijać poczucie piękna w ruchach, zręczność i giętkość ciała, rozwijają słuch i muzykalność, utrwalają wyobrażenia nabyte w pogadankach, kształcą pamięć i fantazję, uczą skupiać uwagę, uczą harmonii między słowem i czynem, koleżeńskości, uprzejmości, uczciwości i poczucia jedności. Stosownie do treści mogą też wpływać na uczucia moralne, a przez wykonywanie pewnych ról dzieci pokonują swą nieśmiałość”²⁹

Nauka stanowiąca integralną część dnia w ochronce stanowiła półgodzinne studium nad dziejami Starego i Nowego Testamentu oraz katechizmu. Dzieci uczyły się czytania³⁰, sposobu prowadzenia rachunków, a także tekstów piosenek i wierszyków często układanych przez samego Edmunda Bojanowskiego. Oto przykład jednego z nich: „Przed wieczorem przeproś wszystkich. W czemesz rozgniewała, Bo jak wszystkich nie przeprosisz, Snu nie będziesz miała”³¹.

W południe dzieci zbierały się na „Anioł Pański” Następnie udawały się na posiłek do domów. Po powrocie do ochronki dzieci zajmowały się adekwatną do otaczających warunków i ich możliwości pracą. W ten sposób uczyły się prostych prac fizycznych³². Po południu odbywała się nauka rachunków. Na zakończenie każdego dnia w ochronce podejmowano praktykę rachunku sumienia³³, bowiem „jako człowiek z młodu się bawi, potem się uczy, a potem pracuje do końca dni swoich i na ostatek rachuje się ze wszystkich spraw żywota swego, tak dzieci już w ochronie w każdym dniu, tygodniu i całym roku tym samym porządkiem wszystkie te sprawy odbywać mają”³⁴. W związku z przeprowadzeniem rachunku sumienia przy-

²⁸ Zob. E. BOJANOWSKI, *Dziennik. 1853–1871 ...*, s. 152.

²⁹ Ż. DUTCZAK, *Realizacja pedagogicznej koncepcji...*, s. 200.

³⁰ Zob. E. BOJANOWSKI, *Dziennik. 1853–1871 ...*, s. 30.

³¹ E. BOJANOWSKI, *Piosnki wiejskie dla ochronek z przygrywką T. Lenartowicza.*, Katowice 1986, nr. 18 s. 154.

³² Zob. E. BOJANOWSKI, *Dziennik. 1853–1871 ...*, s. 38.

³³ Zob. E. BOJANOWSKI, *Dziennik. 1853–1871 ...*, s. 217.

³⁴ § 15 *Reguły Zgromadzenia Służebniczek Boga – Rodzicy – Dziewicy Niepokalanie Poczętej Poznań*, Katowice 1991, s. 46.

znawane były nagrody, pochwały, przestrogi i kary, które stopniowane były w zależności od wieku dziecka³⁵ Edmund Bojanowski w procesie wychowania dzieci zwracał szczególną uwagę na pracowitą i ofiarną miłość, dlatego do ochronek wprowadził rozmaite zwyczaje. Dzieci uczono pamiętania o najuboższych, stąd w każdej ochronce wprowadzono zwyczaj zostawiania na ołtarzu bochenka chleba dla najbardziej potrzebujących. Ważne momenty w życiu dziecka, na przykład dzień urodzin czy powrót do zdrowia po długotrwałej chorobie uroczyste celebrowano zanosząc dziękczynne modlitwy w jego intencji.³⁶

Istotną rolę w procesie wychowania dzieci stanowiły pieśni religijne i piosenki. Edmund Bojanowski dobrze wiedział, iż mają one duży wpływ na rozwój dziecka. Dobierane były tak, aby odzwierciedlały dany charakter konkretnego dnia czy okresu liturgicznego i aby posiadały sens, naukę, cenną myśl, by wychowywały do miłości Boga, bliźniego, ojczystej ziemi, uwrażliwiały dzieci na nędzę ludzką i uczyły porządku. Śpiew towarzyszył dzieciom prawie we wszystkich czynnościach życia codziennego zarówno podczas zabawy jak i pracy³⁷.

Wychowanie w koncepcji Edmunda Bojanowskiego zmierzało do zachęcenia dzieci do umiłowania polskość. Stąd zabawy i piosenki o treści patriotycznej stały się elementem przekazywania wiedzy historycznej. Właśnie poprzez zabawę, dzieci uczyły się nazw polskich miast i rzek. „W działalności pedagogiczno-wychowawczej bł. Edmund Bojanowskiego można zauważyć jego wszechstronne zainteresowania, które mają odbicie w prowadzonych przez niego dziełach. Stosował metody odpowiednie do wieku dziecięcego, uwzględniał właściwości psychiczne każdego dziecka, tempo jego rozwoju duchowego i fizycznego, poziom jego inteligencji, zainteresowania, uzdolnienia i charakter. Każde dziecko nazywał po imieniu, prowadził z nim indywidualne rozmowy”³⁸.

³⁵ Zob. Ż. DUTCZAK, *Realizacja pedagogicznej koncepcji...*, s. 189.

³⁶ Zob. M. OPIELA (i inn.), *Program wychowania przedszkolnego...*, s. 71–74.

³⁷ Zob. E. BOJANOWSKI, *Dziennik. 1853–1871 ...*, s. 33.

³⁸ Ż. DUTCZAK, *Realizacja pedagogicznej koncepcji ...*, s. 191–192.

2. Recepcja wychowania religijnego dzieci w wieku przedszkolnym według Edmunda Bojanowskiego

Dzięki zaangażowaniu Edmund Bojanowski stworzył syntezę myśli i praktyki wychowawczej, „począwszy od czasów Platona, poprzez nowość wniesioną przez chrześcijaństwo i ducha ascetyzmu wieków średnich, idee filozoficzne oświecenia, poglądy utopistów, aż po współczesne mu prądy, wyrosłe na gruncie romantyzmu, idei pozytywistycznych i filozofii narodowej. Nakreślił w ten sposób podstawy pedagogiki otwartej o inspiracji chrześcijańskiej, stwarzając nowy system wychowania, system ochronkowy. Jest on dynamiczny i otwarty na pojawiające się nowe konteksty społeczne, potrzeby czasu i konkretnego człowieka”³⁹

Edmund Bojanowski odwołując się do filozofii i religii, poszukiwał uniwersalnych i ponadczasowych celów i zasad wychowania. Dokonał wnikliwej analizy praw wynikających z natury człowieka, a dotyczących prawidłowości jego życia i rozwoju. Bojanowski odwołał się również do historii, w której poszukiwał sprawdzonych celów i sposobów ich realizacji zgodnych z naturą, zawartych w kulturze i uświęconych tradycją. Według tych celów polecał on wychowywać dziecko, aby poprzez stopniowy rozwój, było w stanie przyjąć i zrealizować wartości poznawcze, kulturowe, religijne i społeczne we współczesnym świecie. Wskazywał także na prawdę zawartą w religii, że Bóg, jako prawdziwy Ojciec okazuje każdemu człowiekowi swoje Miłosierdzie i Opatrzność, jednocześnie respektując jego wolność i godność. Zaprasza człowieka do osobistej doskonałości, do braterstwa z innymi oraz do budowania ładu i dobra społecznego.

Miłość, wartości podstawowe aż po nadprzyrodzone oraz więzi osobowe są tym czego człowiek najbardziej potrzebuje, aby móc rozwijać się i osiągnąć pełnię szczęścia. Odpowiedzialna miłość urzeczywistniająca się wychowaniu, polega na wprowadzaniu wy-

³⁹ Zob. M. OPIELA, *Wartość wczesnego wychowania dla integralnego rozwoju osoby w koncepcji pedagogicznej bł. Edmunda Bojanowskiego*, [w:] S. WILK (red.), *Drogowskazy wychowania* Lublin 2012, s. 319–320.

chowanka w świat wartości i realizowaniu ich w codziennym życiu w harmonii i braterstwie⁴⁰. Respektując prawa rozwoju dziecka w procesie pedagogicznym, wychowawca przyczynia się do kształtowania zintegrowanej osobowości wychowanka. Wychowawca ma decydujący wpływ na dziecko w procesie wychowania i nauczania, stąd tak ważny jest jego autorytet moralny i przykład postępowania. Żadne, nawet najskuteczniejsze oraz najlepiej dobrane środki i metody nie są w stanie zastąpić tej jedynej relacji wychowawczej⁴¹.

„We wczesnym wychowaniu dziecka dla wszelkich szczegółów podstawę stanowią wzorce wychodzące daleko ponad ich drobiazgowość. Takie wychowanie ma swoją jakość i wymaga odpowiednich warunków do realizacji. Stąd Edmund Bojanowski nie tylko budował jego koncepcję teoretyczną, lecz także stworzył system wychowania. Wszelka drobiazgowość związana z działaniami opiekuńczymi wobec małego dziecka, metodycznymi i organizacyjnymi zyskuje motywację w tym, co duchowe, i służy temu co duchowe”⁴². Poprzez wychowanie otwiera się dziecko na nieograniczone możliwości rozwoju. Prostota jest właściwą płaszczyzną odniesień osoby w przekraczaniu ograniczeń natury, by ją uszlachetniać, zmierzając do wewnętrznego scalenia oraz prawdy w budowanych przez nią relacjach z Bogiem, sobą samą i innymi⁴³.

Szczególną rolę w procesie wychowawczo-dydaktycznym Edmund Bojanowski przypisywał Służebniczkom, które oprócz motywacji religijnych dla osiągnięcia powyższych celów, poświęcają swoje życie, realizując się jednocześnie na płaszczyźnie duchowego macierzyństwa. Głównym zadaniem Służebniczek było wychowanie dzieci, moralny i religijny wpływ na ludzi, opieka i pielęgnacja osób chorych, organizowanie wieczornic dla kobiet wiejskich oraz praca fizyczna. „Nadrzędnym zadaniem była ochrona dziecka, kobiety i ro-

⁴⁰ Zob. M. OPIELA, *Integralna pedagogika przedszkolna...*, s. 323.

⁴¹ Zob. *Rozwój wychowawczej myśli Kościoła na przestrzeni ostatnich wieków*, Warszawa 2004, s. 178–179.

⁴² M. OPIELA, *Wartość wczesnego wychowania...*, s. 322.

⁴³ Zob. L. SMOLKA (red.), *Korespondencja Edmunda Bojanowskiego z lat 1829–1871. Listy Edmunda Bojanowskiego z lat 1836–1871*, t. 1, Wrocław 2001., s. 386–387

dziny drogą wielorakich działań edukacyjnych, które miały służyć dobru narodu, a nawet ludzkości. Ich pomoc zawsze miała mieć charakter edukacyjny i oddziaływać, by ochronić”⁴⁴. Głównym założeniem w procesie wychowania było takie oddziaływanie, które miało doprowadzić dzieci do całkowitego usamodzielnienia się poprzez rozwinięcie wszelkich umiejętności życiowych. Edmund Bojanowski tak określił to zadanie: „Domki Ochronek wiejskich powinny być przeto wzorem tej rodzinnej prostoty i obyczaju Krajowego, który tu w całym trybie życia najstaranniej odnawiany okrzesywany, ma stawiać w całej swojej skromnej nadobności wzór czysto sielskiego życia, u naśladowaniu, a przytłumieniu wciskających się zewsząd obcych żywiołów”⁴⁵.

W poczuciu odpowiedzialności za integralny rozwój przyszłych pokoleń i całego narodu, Edmund Bojanowski zakładał ochronki⁴⁶. Odwołał się do etymologii słów, aby precyzyjnie określić, czym ochronka ma być w swej istocie: Ochrona = ochranianie, szanowanie, oszczędzanie całości, nienaruszalność – schronienie – zachowanie. Ochraniac = nienaruszać, nienaruszenie zachować, od szkody uwarować – szanować, zachowując. Ochrona jest jakoby pospólnym domkiem macierzyńskim, pospólnej Matki Kościoła domowym przybytkiem i pospólnej Matki naszej Maryi gospodą. Ochrona nazwana jest od chronienia, zachowywania, szanowania świętych obyczajów rodzimych między maluczkimi⁴⁷

Założyciel „analizując dogłębnie dotychczasowe osiągnięcia i potrzeby, określił, w czym tkwi istota ochronki i prowadzonego w niej wychowania, jakie są jego cele, kto i kogo wychowuje, jakich używać do tego środków oraz stworzył konkretne formy organizacyjne”⁴⁸. Edmund Bojanowski przestrzegał, aby ochronki nie przekształcały się w szkołę, w której dominującą rolę nad wychowaniem

⁴⁴ M. OPIELA, *Realizacja myśli pedagogicznej ...*, s. 162.

⁴⁵ Zob. L. SMOLKA (red.), *Korespondencja Edmunda Bojanowskiego z lat 1829–1871* s. 198–208.

⁴⁶ Zob. E. BOJANOWSKI, *Dziennik. 1853–1871 ...*, s. 272.

⁴⁷ Zob. L. SMOLKA (red.), *Korespondencja Edmunda Bojanowskiego z lat 1829–1871* s. 168–171.

⁴⁸ Ż. DUTCZAK, *Realizacja pedagogicznej koncepcji...*, s. 194.

pełni kształcenie. Oczywiście Bojanowski nie zamierzał wyeliminować kształcenia swoich wychowanków, lecz większą wartość przypisywał wychowywaniu. Wiedział bowiem, jak ważny jest proces wychowywania dziecka w wieku przedszkolnym, rzutujący na całe jego późniejsze życie⁴⁹. Głównym zadaniem ochronek było: „Z fizycznej strony: uwolnienie rodziców od pieczy nad drobnymi dziećmi, czyli podanie im sposobności do zarobkowania, oraz umniejszenie śmiertelności dzieci, a tym samym pomnożenie populacji i obfitszej pracy. Z moralnej strony: chronienie dzieci od zepsucia, a nadanie normalnego kierunku ich zaniedbanemu wychowaniu”⁵⁰. Zgodnie z wizją Edmunda Bojanowskiego ochronka ma być miejscem przekazywania chrześcijańskich wartości, tradycji i obyczajów.

Specyfika wychowania w ochronkach, wyrażała się w:

1. „Wychowaniu integralnym zmierzającym do pełnego rozwoju dziecka, w którym osoba wychowawczyni kierując się dobrem dziecka, zgodnie z jego indywidualnymi zdolnościami, wspiera wychowanka unikając uczestnictwa w tendencjach wychowania do wybujałego indywidualizmu zorientowanego nadmiernie na sukces czy ograniczenia jedynie do wyrównywania braków. Czyni to poprzez osobisty przykład, przekaz wartości, podawane treści, umiejętnie dobrane metody i środki wychowania, odpowiednio dostosowane do wieku i możliwości dziecka oraz stałą współpracę z jego rodziną.
2. Działaniach, które podejmują siostry w poczuciu pełnienia misji służby człowiekowi, zmierzając do ochrony godności osoby wychowanka poprzez odkrywanie i rozwijanie jego darów nadprzyrodzonych i naturalnych w odniesieniu do rzeczywistości, w jakiej żyje i do jakiej zmierza⁵¹.
3. Pracy wychowawczo-dydaktycznej i opiekuńczej nastawionej na udział w szeroko pojętych działaniach integracyjnych dotyczących zróżnicowania co do stanu zdrowia, sprawności, statusu społecznego, materialnego oraz różnic pokoleniowych.

⁴⁹ Zob. Ż. DUTCZAK, *Realizacja pedagogicznej koncepcji...*, s. 196.

⁵⁰ Ż. DUTCZAK, *Realizacja pedagogicznej koncepcji...*, s. 194.

⁵¹ Zob. E. BOJANOWSKI, *Dziennik. 1853–1871 ...*, s. 62.

4. W realizacji misji i wizji pracy wychowawczej podejmowanej przez siostry w ochronkach, w której należy podkreślić nade wszystko specyfikę klimatu wychowawczego i wynikające z niego konsekwencje dla osób pracujących i całych środowisk związanych z ochronkami.
5. Zakresie tych oddziaływań w ochronkach, który przekracza wymiar jedynie widzialny, rozszerzając się na wymiar łaski i transcendencji, w tym także na ideały i wartości związane z życiem codziennym, a dotykające tajemnicy świętych obcowania i nadprzyrodzoności⁵².

Podobnie, jak w pedagogicznej koncepcji Edmunda Bojanowskiego, najważniejszą metodą stosowaną obecnie w systemie wychowawczym jest wpływ osobowy, który posiada charakter wzajemnej zależności. „Za podstawowy czynnik warunkujący jego funkcjonowanie uznał osobę wychowawczyni – jej osobowość, filozofię życia i kwalifikację, bardzo duży nacisk kładąc na niezastąpioną wartość oddziaływania jej własnym przykładem”⁵³.

Dzieci rozwijają się i kształtują dzięki znaczącemu wpływowi Służebniczek – ich działań oraz osobistego przykładu życia. Służebniczki natomiast postępują na drodze uświęcenia, realizując swe powołanie poprzez służbę dzieciom, chorym i ubogim. Świadectwo życia, obecność oraz służba realizowana na płaszczyźnie działań edukacyjnych adekwatnie dopasowanych do potrzeb i możliwości odbiorców, środowiska i czasu, należą do strategii skutecznego oddziaływania na wychowanków.

Realizacja zamysłu pedagogicznego Edmunda Bojanowskiego we współczesnych ochronkach dokonuje się poprzez wychowywanie całego człowieka. Zgodnie z koncepcją pedagogiczną Edmunda Bojanowskiego w ochronkach realizowane są zadania obejmujące trzy obszary

1. Wychowanie;
2. Przyswajanie wiedzy;
3. Kształcenie umiejętności.

⁵² Zob. E. BOJANOWSKI, *Dziennik. 1853–1871* s. 65, M. OPIELA (i inn.), *Program wychowania przedszkolnego...*, s. 17–18.

⁵³ M. OPIELA (i inn.), *Program wychowania przedszkolnego...*, s. 16.

Uwzględniając indywidualny rozwój dziecka, treści wychowawczo-dydaktyczne oraz opiekuńcze podzielono i opracowano na poszczególne obszary:

1. „Obszar fizyczny – prawidłowy rozwój fizyczny dziecka:
 - wyrabianie nawyków higienicznych i zachowań prozdrowotnych;
 - stopniowe i harmonijne rozwijanie sprawności fizycznej;
 - wdrażanie do przestrzegania zasad bezpieczeństwa;
 - poznanie i rozwijanie zmysłów;
 - rozwijanie sprawności i umiejętności praktycznych.
2. Obszar umysłowy – wszechstronny rozwój intelektualny dziecka:
 - rozwijanie procesów poznawczych;
 - kształtowanie wyobraźni;
 - ćwiczenie i rozwijanie pamięci (logika, matematyka, literatura, poezja, przyroda);
 - rozwijanie intelektu, mowy, twórczego myślenia i działania;
 - rozwijanie talentów i zdolności”⁵⁴.
3. „Obszar społeczny – właściwy rozwój emocjonalny, kształtowanie postaw społecznych i patriotycznych:
 - uczenie rozpoznawania, nazywania i radzenia sobie z emocjami;
 - kształtowanie sfery uczuciowej;
 - wdrażanie w system wartości i norm społecznie akceptowanych (w rodzinie, przedszkolu, w społeczeństwie, ojczyźnie);
 - kształtowanie poczucia przynależności do rodziny ludzkiej oraz do Unii Europejskiej jako rodziny narodów Europy;
 - ukazywanie wartości więzi rodzinnych i kształtowanie postaw sprzyjających przyjęciu przyszłych ról w rodzinie;
 - poznanie i kultywowanie zwyczajów i tradycji (rodzinnych, religijnych, narodowych);
 - kształtowanie postaw i zachowań sprzyjających nawiązaniu poprawnych relacji z rówieśnikami i środowiskiem;
 - kształtowanie postaw sprzyjających świętowaniu, obrzędowości, wspólnotowości i spędzaniu wolnego czasu w rodzinie i środowisku;
 - wdrażanie do szacunku wobec pracy swojej i innych.

⁵⁴ M. OPIELA (i inn.), *Program wychowania przedszkolnego...*, s. 21.

4. Obszar kulturowy – kształtowanie zmysłu estetycznego:
 - uwrażliwianie na piękno otaczającego świata;
 - rozwijanie twórczości teatralnej;
 - rozwijanie wrażliwości muzycznej;
 - uczenie umiejętności odbioru różnych dzieł sztuki i tworzenia własnych prac plastyczno-technicznych.
 5. Obszar moralny – kształtowanie szlachetnego charakteru i prawości obyczajów:
 - kształtowanie sumienia, właściwej samooceny i odpowiedzialności za własne czyny z wykorzystaniem systemu nagród i kar;
 - kształtowanie odpowiedzialnego stosunku do siebie, drugiego człowieka, obowiązków wynikających z nauki, pracy, życia w rodzinie i społeczeństwie;
 - kształtowanie wrażliwości na potrzeby i problemy ludzi ubogich, chorych, samotnych, starszych oraz motywacji do niesienia im konkretnej pomocy.
 6. Obszar religijny – rozwijanie i umacnianie wiary:
 - wprowadzanie w świat symboli i wartości religijnych przybliżających rzeczywistość Chrztu świętego i wynikającej z niego prawdy o dziecięctwie Bożym;
 - ukazanie Dzieciątka Jezus jako wzoru do naśladowania dla dziecka, a Świętej Rodziny jako wzoru dla rodziny, roli Aniołów Stróżów i przykładu świętych;
 - poznawanie i przyswajanie norm zawartych w prawie naturalnym i Bożym;
 - przybliżanie prawdy o życiu człowieka w wymiarze doczesnym i wiecznym;
 - uczenie i wprowadzanie w praktyki religijne i uczynki miłosierne;
 - wprowadzanie do przeżywania wydarzeń roku liturgicznego⁵⁵
- Wierne kontynuowanie pierwotnych założeń pedagogicznych przez Służebniczki nadaje szczególną wartość ich współczesnej pracy edukacyjnej. Odpowiadając na problemy i potrzeby pojawiające się w świecie współczesnym, wiernie realizują charyzmat swego Za-

⁵⁵ M. OPIELA (i inn.), *Program wychowania przedszkolnego...*, s. 21–23.

łożyciela. Pomimo napotykanych na tej drodze znacznych trudności związanych z wychowywaniem dzieci, Służebniczki sumiennie podejmują się tego niełatwego zadania, odnosząc na tym polu wychowawcze sukcesy.

Słowa klucze: *wychowanie, Edmund Bojanowski, wychowanie religijne, Jezus Chrystus.*

Key words: *upbringing, Edmund Bojanowski, religious upbringing, Jesus Christ.*

SUMMARY

Educational ideas developed by Blessed Edmund Bojanowski fit in the broad current of the modern-day Church teachings. Edmund Bojanowski, who died almost a century before the Second Ecumenical Council of the Vatican, is called “the precursor of the Council” because of the originality and innovation of his teaching methods. The religious education of children from an early age was for Blessed Edmund Bojanowski a far-sighted and grassroots venture. The result of such as upbringing was to create a man who would become an ever more perfect image and likeness of God on Earth. This painting was best illustrated in the person of Jesus Christ.